Jacek POŁCZYŃSKI

KONSEKWENCJE WYBORU FORMY OPODATKOWANIA DOCHODÓW OSÓB FIZYCZNYCH Z POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Wstęp

W Polsce osoby fizyczne prowadzące indywidualnie lub w formie spółek osobowych pozarolniczą działalność gospodarczą mają w określonych przypadkach możliwość wyboru formy opodatkowania dochodów płynących z tego źródła. Pozostałe osoby fizyczne, czerpiące dochody z innych źródeł, nie mają (z małymi jedynie wyjątkami) możliwości dokonywania takiego wyboru. Świadczy to o swoistych preferencjach ustawodawcy dla osób prowadzących działalność gospodarczą.

Uproszczone formy opodatkowania małych i średnich przedsiębiorstw występują w wielu krajach Unii Europejskiej, nie jest to jednak podstawowy instrument wspierania rozwoju tego rodzaju przedsiębiorstw[1]. Z tego powodu polskie rozwiązania cechuje pewna specyfika, wyrażająca się w stosunkowo znacznej liczbie form opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej.

Podatek od dochodów osobistych, z pewnymi tylko wyjątkami, nie stał się jak dotąd przedmiotem formalnej harmonizacji podatków w Unii Europejskiej. Jakkolwiek harmonizacja taka nie jest wykluczona, to w praktyce rozbieżność interesów narodowych nie pozwala uzyskać jednomyślności, potrzebnej do podjęcia decyzji przez Radę[2]. Różnorodność form opodatkowania dochodów przedsiębiorców w Polsce oraz ich odmienna konstrukcja stanowią jednak z pewnością element tzw. konkurencji podatkowej i z tego punktu widzenia

[1] *Małe i średnie przedsiębiorstwa w systemach podatkowych wybranych krajów europejskich*, red. S. Pyciński, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2001, s. 128.

[2] L. Oręziak, *Finanse Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 253.

mogą naruszać harmonijne funkcjonowanie rynku Unii Europejskiej. W konsekwencji pomimo braku formalnej harmonizacji należy liczyć się z możliwością występowania tzw. cichej harmonizacji, która polega na dobrowolnym wprowadzaniu takich zmian w systemach podatkowych poszczególnych krajów, które wymusza konkurencja podatkowa.

Potencjalnie poszczególne formy opodatkowania dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej rodzą dla podatnika określone konsekwencje, które stanowią główne bądź drugorzędne przesłanki wyboru danej formy opodatkowania. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie jednej z najważniejszych, z punktu widzenia podatnika, konsekwencji wyboru formy opodatkowania dochodów osób fizycznych – wysokości podatku ponoszonego przez przedsiębiorcę. Ciężar podatku może być bowiem minimalizowany dzięki odpowiedniemu wyborowi formy opodatkowania, o ile zostaną spełnione określone warunki, związane głównie z wysokością osiąganych przez podatnika przychodów i wykazywanym przez niego poziomem rentowności (udział dochodu w przychodzie podatkowym). Ponadto problem korzyści bądź strat spowodowanych wyborem formy opodatkowania wiąże się ściśle z możliwością korzystania przez podatników z ulg podatkowych. Korzystanie z ulg podatkowych bądź brak takich możliwości wpływa na ciężar podatkowy ponoszony przez podatników. Z tego powodu zagadnienie to nie może być pominięte w analizie skutków, jakie wywołuje wybór formy opodatkowania dochodów.

1. Pojęcie opodatkowania na zasadach ogólnych oraz pozarolniczej działalności gospodarczej

Forma opodatkowania, w tym forma opodatkowania dochodów, nie została zdefiniowana w polskim prawie podatkowym. W związku z tym dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że forma opodatkowania jest to dający się wyodrębnić zbiór regulowanych prawem zasad obliczania i wpłacania podatku przez podatnika. Pomimo braku normatywnej definicji formy opodatkowania nie ulega jednak wątpliwości, że formę tę należy odróżniać od formy ewidencji podatkowej, do której prowadzenia zobowiązany jest podatnik. W ramach danej formy opodatkowania może występować kilka form ewidencji podatkowych.

Podatnik, rozpoczynający prowadzenie działalności gospodarczej, o ile nie wybierze innej formy opodatkowania dochodów, będzie opodatkowany na tzw. zasadach ogólnych. Z tego powodu tę formę opodatkowania dochodów osób fizycznych należy uznać za podstawową.

Pojęcie ogólnych zasad opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych zostało zdefiniowane w ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym z 1998 r. Zgodnie z tą ustawą „podatek dochodowy na ogólnych zasadach,

to podatek dochodowy od osób fizycznych, opłacany przy zastosowaniu podstawy obliczania podatku, o której mowa w art. 26 ustawy o podatku dochodowym, i skali, o której mowa w art. 27 ustawy o podatku dochodowym"[3]. W wymienionym podatku podstawą opodatkowania jest dochód zmniejszony o ewentualne odliczenia, natomiast skala podatkowa ma jak dotąd charakter progresywny. Biorąc pod uwagę, że przychód podatkowy, o ile nie wystąpią koszty jego uzyskania (np. z tytułu emerytury), stanowi zgodnie z ustawą o podatku dochodowym od osób fizycznych dochód podatnika oraz że odliczenia od dochodu są elementem fakultatywnym, za wystarczającą cechę opodatkowania na ogólnych zasadach można uznać obciążenie dochodów podatnika według progresywnej skali podatkowej, określonej w art. 27 ustawy.

Podatnik, który zamierza wybrać inną niż na zasadach ogólnych formę opodatkowania dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej, ma do wyboru trzy formy opodatkowania: dwie ryczałtowe – kartę podatkową i ryczałt od przychodów ewidencjonowanych oraz opodatkowanie dochodów według jednolitej stawki, zwane dalej podatkiem liniowym. Podatnik może korzystać tylko z jednej formy opodatkowania dochodu z omawianego źródła. Nie wszyscy podatnicy mają prawo do wyboru formy opodatkowania swoich dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej. Prawo do poszczególnych form opodatkowania jest ograniczone. W dalszych rozważaniach przyjęto jednak, że podatnik dokonuje wyboru pomiędzy wszystkimi wskazanymi formami opodatkowania. Przyczyni się to – jak sądzę – do jaśniejszego przedstawienia konsekwencji wyboru formy opodatkowania.

Dla osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą niezwykle istotne jest ustalenie, które z nich prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą w rozumieniu ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Jest to szczególnie ważne dla osób, które rozpoczynają działalność gospodarczą w formie tzw. samozatrudnienia oraz rolników prowadzących działalność dodatkową (np. niektóre formy agroturystyki). Obecna regulacja tej kwestii jest dość złożona. Od 1 stycznia 2004 r. ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych[4] zawiera definicję pozarolniczej działalności gospodarczej. Jest to o tyle istotne, że definicja ta różni się znacznie od definicji działalności gospodarczej, występującej w ustawie o swobodzie gospodarczej[5], ustawie o podatku od towarów

[3] Ustawa z 28 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, DzU nr 144, poz. 930 z późn. zm., art. 1 ust. 1 pkt 8.

[4] Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, tekst jedn. DzU 2000, nr 14, poz. 176 z późn. zm.; ustawa z 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw, DzU nr 202, poz. 1956, art.1 pkt 1.

[5] Ustawa z 2 lipca 2004 r o swobodzie gospodarczej, DzU nr 137, poz. 1807, art. 2.

i usług z 2004 r.[6] oraz Ordynacji podatkowej z 1997 r.[7] Według ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych z 1992 r. pozarolnicza działalność gospodarcza „oznacza działalność zarobkową wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły, prowadzoną we własnym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, z której uzyskane przychody nie są zaliczane do innych przychodów ze źródeł wymienionych w art. 10 ust. 1 pkt 1, 2 i 4-9"[8]. Tak sformułowana definicja jest mało precyzyjna, chociażby ze względu na to, że źródło przychodów wskazane w art. 10 ust. 1 pkt 9 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych stanowią przychody „inne", niewymienione wcześniej w punktach 1-8 tegoż artykułu, a zatem odwoływanie się do nich w celach porównawczych jest nieuzasadnione.

2. Wpływ wyboru formy opodatkowania dochodu na wysokość płaconego podatku

Jednym z elementów strategii podatkowej przedsiębiorstwa jest wybór odpowiedniej formy opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej. W danych warunkach wybór ten ma najczęściej istotny wpływ na wysokość podatku płaconego przez podatnika. Racjonalnie działający podatnik wybiera taką formę opodatkowania, która gwarantuje mu najmniejsze obciążenie nie tylko podatkiem dochodowym od osób fizycznych, lecz wszystkimi podatkami i parapodatkami związanymi z prowadzoną przez niego działalnością. Dalsze rozważania, ze względu na ograniczoną objętość niniejszego opracowania i złożoność tego problemu, skupiać się będą na kwestii wyboru najkorzystniejszej dla podatnika formy opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej.

Wysokość podatku dochodowego jest uzależniona od wielu czynników. Jednym z najistotniejszych jest wysokość przychodów, uzyskanych przez podatnika w danym roku. Uzyskanie przychodów jest bowiem warunkiem koniecznym do osiągnięcia dochodu i występowania związanego z nim podatku, dlatego podatnik przy wyborze formy opodatkowania dochodów musi poczynić szereg założeń co do przewidywanej wysokości przychodów oraz kosztów ich uzyskania.

Podstawowe zależności pomiędzy wysokością uzyskanych przychodów a wysokością należnego podatku według różnych form opodatkowania prezentują tabela 1 i rysunek 1. Krzywe na tym rysunku przedstawiają zależność między

[6] Ustawa z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, DzU nr 54, poz. 535 z późn. zm., art. 15 ust. 2.

[7] Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa, DzU nr 137, poz. 926 z późn. zm., art. 3 pkt 9.

[8] Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 5a pkt 6.

wysokością przychodów a wysokością należnego podatku w 2004 r. dla czterech następujących form opodatkowania:

- opodatkowania na zasadach ogólnych, przy rentowności (udział dochodu w przychodzie) w wysokości 5, 10, 20, 30%,
- opodatkowania dochodu według stawki 19% przy rentowności 30% (podatek liniowy),
- opodatkowania ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych według wybranych wysokości stawek (3, 5,5, 8,5%),
- opodatkowania w formie karty podatkowej, w której miesięczna wysokość podatku mieści się między miesięczną stawką minimalną – 386 zł a miesięczną stawką maksymalną – 1210 zł; wskazane stawki dotyczą handlu detalicznego artykułami spożywczymi w 2004 r., prowadzonego przez podatnika w miejscowości do 5000 mieszkańców (na rys. 1 przedstawiono obciążenie z tytułu opłacania tych stawek w skali całego roku podatkowego).

Na podstawie tabeli 1 i rysunku 1 można wyciągnąć wniosek, że jeżeli podatnik przewiduje w danym roku niewielki przychód – przy innych warunkach takich samych – wówczas powinien wybrać opodatkowanie podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych, natomiast gdy przewidywane przez niego przychody są wysokie, to przy powyższych założeniach powinien wybrać opodatkowanie kartą podatkową lub ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych.

Z tabeli 1 wynika bowiem, że przy przychodach w wysokości 1000 – 50 000 zł i rentowności 5% nie wystąpi w ogóle należny podatek dochodowy. Jest to efekt występowania kwoty wolnej od podatku. W 2004 r. kwota ta wynosiła 2790 zł. Przy wyższych współczynnikach rentowności podatek dochodowy pojawia się już przy niższych przychodach. Warto zwrócić uwagę na to, że przy odpowiednio niskiej rentowności i niskim przychodzie wybór opodatkowania kartą podatkową albo ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych będzie wiązał się z koniecznością zapłacenia wyższego podatku niż na zasadach ogólnych albo przy stałej 19% stawce. Karta podatkowa przy niskich przychodach podatników, bez względu na rentowność, jest najgorszą formą opodatkowania z punktu widzenia ciężaru podatkowego.

Na rysunku 1 pokazano z konieczności tylko jeden przypadek opodatkowania kartą podatkową (handel detaliczny artykułami spożywczymi). Przykład ten ilustruje tezę, że opodatkowanie kartą podatkową jest opłacalne dla podatnika tylko wówczas, gdy uzyskuje on relatywnie wysoki przychód, co jest trudne do osiągnięcia przy ograniczeniach, jakie nakładają przepisy na podatnika korzystającego z karty podatkowej (limit pracowników najemnych).

Natomiast znacznie wyższe przychody mogą uzyskiwać podatnicy opodatkowani ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych. W ryczałcie tym występuje zasadniczo proporcjonalna skala podatkowa, dlatego – przy odpowiednio

Tabela 1

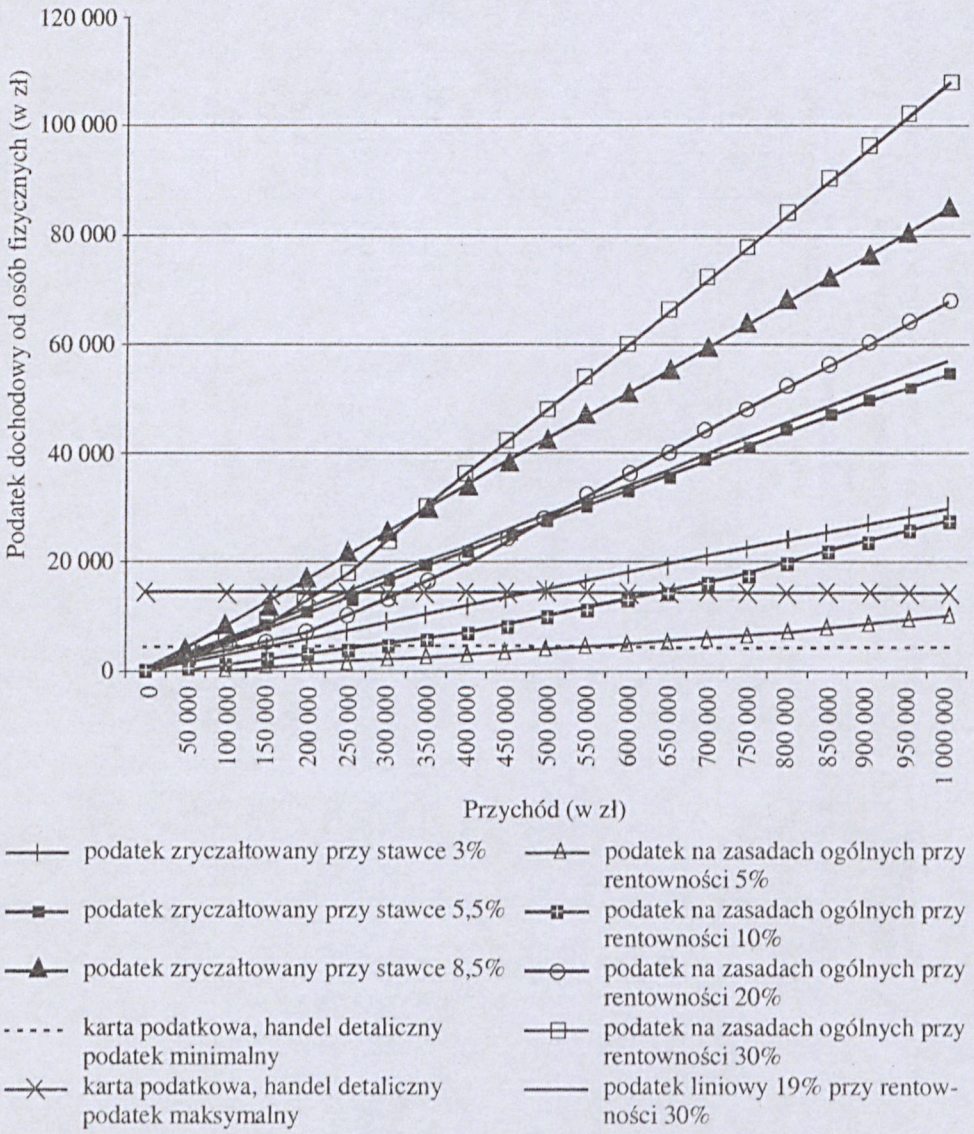
Porównanie wysokości podatku na zasadach ogólnych przy różnych poziomach rentowności z wysokością ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych oraz podatku liniowego w 2004 r. (w zł)

Przychody	Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych przy stawce			Podatek obliczony według stawki 19% (liniowy) przy rentowności 30%	Podatek na zasadach ogólnych przy rentowności			
	3%	5,5%	8,5%		5%	10%	20%	30%
1 000	30	55	85	57	0	0	0	0
10 000	300	550	850	570	0	0	0	40
20 000	600	1 100	1 700	1 140	0	0	230	610
40 000	1 200	2 200	3 400	2 280	0	230	990	1 750
50 000	1 500	2 750	4 250	2 850	0	420	1 370	2 320
60 000	1 800	3 300	5 100	3 420	40	610	1 750	2 890
70 000	2 100	3 850	5 950	3 990	135	800	2 130	3 460
80 000	2 400	4 400	6 800	4 560	230	990	2 510	4 030
90 000	2 700	4 950	7 650	5 130	325	1 180	2 890	4 600
100 000	3 000	5 500	8 500	5 700	420	1 370	3 270	5 170
124 000	3 720	6 820	10 540	7 068	648	1 826	4 182	6 557
186 000	5 580	10 230	15 810	10 602	1 237	3 004	6 557	12 137
247 000	7 410	13 585	20 995	14 079	1 816	4 163	10 217	17 632
371 000	11 130	20 405	31 535	21 147	2 994	6 527	17 672	32 512
1 000 000	30 000	55 000	85 000	57 000	10 397	27 992	67 992	107 992

Źródło: Opracowanie własne.

wysokich przychodach i pozostałych warunkach takich samych – podatek zryczałtowany jest zawsze niższy niż podatek dochodowy płacony na zasadach ogólnych. W wymienionym ryczałcie są bowiem niższe stawki niż w podatku dochodowym na zasadach ogólnych, gdzie skala podatkowa jest progresywna.

Podobnie jak w przypadku karty podatkowej, również w ryczałcie od przychodów ewidencjonowanych pojawia się pewien paradoks. Polega on na tym, że

Rys. 1. Wysokość podatku dochodowego od osób fizycznych w zależności od wysokości przychodu i formy opodatkowania dochodów w 2004 r.

Źródło: Opracowanie własne

po przekroczenie pewnej wielkości przychodów ryczałt od przychodów ewidencjonowanych staje się coraz bardziej „opłacalną" formą opodatkowania w porównaniu z opodatkowaniem na zasadach ogólnych. Istnieje jednak górny limit przychodów, który pozbawia podatnika prawa do ryczałtu. Limit ten dotyczy przychodów osiągniętych w roku poprzednim, a nie bieżącym.

Z tych względów ryczałt od przychodów ewidencjonowanych jest szczególnie korzystny dla podatników, którzy chcą z niego korzystać tylko przez jeden rok podatkowy. Dotyczy to zwłaszcza podatników rozpoczynających prowadzenie działalności gospodarczej. Osiągnięcie wysokich przychodów w danym roku podatkowym nie rodzi skutków prawnych w postaci utraty prawa do ryczałtu w tym roku podatkowym, tak jak to się dzieje np. w podatku od towarów i usług. Rozwiązanie to jest dyskusyjne, ponieważ pozwala podatnikom tego ryczałtu uzyskiwać w danym roku podatkowym przychody w dowolnej wysokości, przy zatrudnianiu dowolnej liczby osób. W efekcie podatnik, korzystający z ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych i jednocześnie osiągający odpowiednio duże przychody, będzie ulgowo opodatkowany tylko przez jeden rok podatkowy. Fakt ten stanowi swoistą konsekwencję wybory tej formy opodatkowania dochodu.

Dla dwóch porównywanych ze sobą form opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych istnieje punkt równej ich opłacalności. Punkt ten określa taka wielkość przychodów, przy których wysokość podatku dochodowego jest równa dla dwóch różnych form opodatkowania, przykładowo:

- ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych i zasad ogólnych,
- karty podatkowej i ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych,
- zasad ogólnych i podatku liniowego,
- podatku liniowego i karty podatkowej,
- ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych i podatku liniowego.

Sposób określania punktu równej opłacalności dwóch form opodatkowania w 2004 r. przedstawia przykład 1. W przykładzie przyjęto założenie, że rentowność podatnika jest niezależna od wysokości jego przychodów. Założenie to oznacza, że udział kosztów uzyskania w przychodach jest stały. W praktyce jednak koszty te na ogół rosną wolniej niż przychody, gdyż składają się na nie koszty stałe i zmienne. Dlatego w rzeczywistości, gdy przychody podatnika są niskie, wówczas niska jest również jego rentowność, a w krańcowych sytuacjach może być ona nawet ujemna. Z kolei przy wyższych przychodach podatnika jego rentowność jest również zwykle wyższa.

Przykład 1

Punkty równej opłacalności dwóch form opodatkowania

ZAŁOŻENIA:

Rodzaj działalności: usługi w zakresie handlu detalicznego żywnością
Podatek w formie karty podatkowej (roczny): minimalny (brak pracowników, mała miejscowość, tj. do 5 tys. mieszkańców) 12×280 zł = 3360 zł
Stawka ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych: 3% (handel)
Rentowność działalności (niezależna od wysokości przychodu): 30%

W przedziale przychodów 0 – 18 271,11 zł najbardziej opłacalne jest opodatkowanie w formie zasad ogólnych. Wynika to z danych tabeli 1 oraz następujących obliczeń:

zryczałtowany podatek od przychodów ewidencjonowanych = podatek na zasadach ogólnych

$$P_1 \times 0{,}03 = [(P_1 \times 0{,}3) \times 0{,}19] - 530{,}08 \text{ zł},$$

gdzie:

P_1 – szukana wysokość przychodów, stanowiących punkt równej opłacalności,

$P_1 \times 0{,}3 < 37\,024$ zł, co wynika z ekstrapolacji danych tabeli 1 (dochód do opodatkowania mieści się w I przedziale skali podatkowej na rok 2004),

530,08 zł – kwota zmniejszająca podatek na zasadach ogólnych na rok 2004.

Z powyższego wynika, że $P_1 = 19\,632{,}6$ zł.

Dla przychodów w wysokości 19 632,6 zł podatek dochodowy na zasadach ogólnych oraz w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych wynosi 588,98 zł w skali roku. Przy przychodach wyższych niż P_1 podatnik zapłaci niższy podatek, gdy będzie opodatkowany ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych. Będzie tak, dopóki podatek w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych nie zrówna się z podatkiem w formie karty podatkowej, co nastąpi w chwili osiągnięcia przez podatnika przychodów w wysokości P_2. Punkt P_2 wyznacza punkt równej opłacalności opodatkowania ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych i w formie karty podatkowej. Punkt ten można wyznaczyć następująco:

zryczałtowany podatek od przychodów ewidencjonowanych = podatek w formie karty podatkowej

$$P_2 \times 0{,}03 = 3360 \text{ zł}.$$

Z powyższego wynika, że $P_2 = 112\,000$ zł.

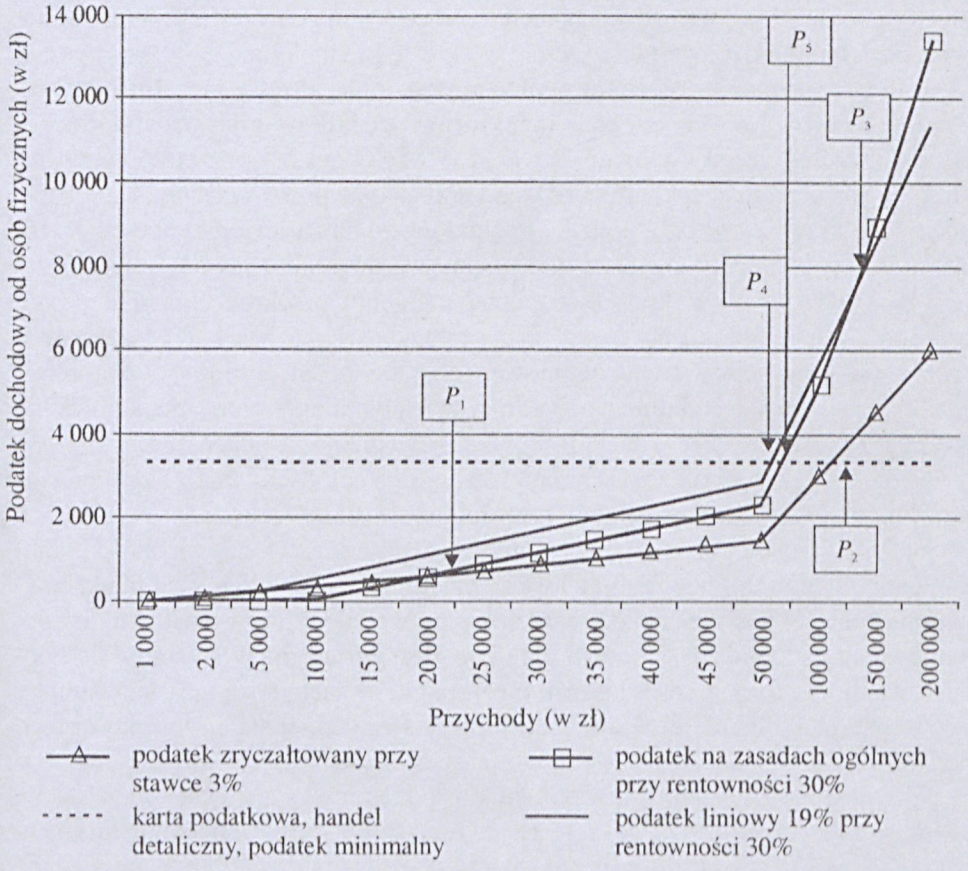
Gdy przychody podatnika są wyższe niż 112 000 zł, wówczas najkorzystniejszą dla niego formą opodatkowania jest karta podatkowa, gdyż przy niej podatek jest najniższy.

W przedstawionym przykładzie kolejność najkorzystniejszych dla podatników form opodatkowania, przy rosnących przychodach, przedstawia się następująco:

zasady ogólne → ryczałt od przychodów ewidencjonowanych → karta podatkowa

Kolejność ta wynika stąd, że w przypadku karty podatkowej wysokość podatku jest stała i niezależna od wysokości przychodu (dochodu) podatnika, co czyni tę formę opodatkowania nieopłacalną przy niskim przychodzie (dochodzie). Z kolei w przypadku opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych występuje kwota wolna od podatku, która nie ma zastosowania do podatników omawianego ryczałtu oraz podatników korzystających z podatku liniowego.

Obliczone wyżej punkty równej opłacalności poszczególnych form opodatkowania prezentuje również rysunek 2.

Rys. 2. Graficzne wyznaczanie punktów równej opłacalności dla wybranych form opodatkowania w 2004 r.

Źródło: Opracowanie własne

Na rysunku tym zilustrowano również położenie innych punktów równej opłacalności: P_3, P_4, P_5. Obliczanie wartości tych punktów jest uzasadnione wtedy, gdy podatnik, ze względu na ograniczenia prawne, może wybrać tylko niektóre formy opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej (np. nie może wybrać opodatkowania w formie karty podatkowej, natomiast wolno mu to uczynić odnośnie do pozostałych form). W takich przypadkach sposób dokonywania obliczeń wartości punktów równej opłacalności jest analogiczny, jak zastosowany w przykładzie 1.

Przedstawione dane przeczą obiegowym opiniom, że opodatkowanie w formie karty podatkowej i ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych jest korzystniejsze dla małych przedsiębiorców w porównaniu z podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych. Opłacalność karty podatkowej i ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych w sytuacji osiągania przez podatników niskich przychodów jest zwykle mniejsza. Ta wada ryczałtów podatkowych sprawia, że w okresie stagnacji i recesji gospodarczej zainteresowanie tymi ryczałtami może być mniejsze niż w okresie koniunktury.

Jeśli rozpatrujemy położenie punktu równej opłacalności ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych bądź innej formy opodatkowania i podatku dochodowego według zasad ogólnych (P_1, P_3, P_5) względem osi poziomej na rysunku 2, to im wyższa jest rentowność podatnika, tym pod większym kątem jest nachylona krzywa rozkładu podatku dochodowego na zasadach ogólnych w stosunku do osi poziomej. Oznacza to przesunięcie się punktu równej opłacalności (P_1, P_3, P_5) w lewo. W konsekwencji od momentu przekroczenia mniejszych przychodów podatnika optymalną formą opodatkowania jest karta podatkowa, ryczałt od przychodów ewidencjonowanych albo podatek liniowy. Natomiast spadek rentowności podatnika powoduje, że optymalną formą opodatkowania, nawet przy niskich przychodach, jest opodatkowanie na zasadach ogólnych.

Nieco inaczej na położenie punktu równej opłacalności dwóch form opodatkowania wpływa wysokość stawki ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych przy takich samych pozostałych czynnikach, wpływających na wysokość podatku dochodowego. Im wyższe są stawki ryczałtu od przychodów, tym punkt równej opłacalności jest przesunięty bardziej w prawo, ale tylko w stosunku do opodatkowania na zasadach ogólnych oraz podatku liniowego. W stosunku do opodatkowania w formie karty podatkowej punkt opłacalności jest przesunięty w tym przypadku bardziej w lewo, co wynika z założonej stałej wysokości tego podatku.

W rzeczywistości, jak już wspomniano, podatnicy ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych mogą uzyskiwać przychody opodatkowane różnymi stawkami. W takiej sytuacji, przy wyznaczaniu wartości przychodów stanowiących punkt równej opłacalności tego ryczałtu i innej formy opodatkowania, należy posłużyć się średnią stopą podatkową, stanowiącą iloraz podatku do zapłaty i sumy wszystkich przychodów podlegających opodatkowaniu.

Wzrost stawek karty podatkowej – przy takich samych pozostałych czynnikach – będzie powodował przesuwanie się punktów równej opłacalności w prawo (P_2, P_4, P_5). Spadek stawek karty podatkowej spowoduje przesunięcie się tych punktów w lewo.

Stawki ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych są najczęściej niższe (3, 5,5, 8,5, 17 i 20%) niż stawki w podatku dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych (19, 30 i 40%). Jednak przy niskich przychodach albo wysokich przychodach i niskiej rentowności opodatkowanie na zasadach ogólnych może okazać się korzystniejsze dla podatnika płacącego wymieniony wyżej ryczałt, tak jak to przedstawiono w przykładzie 1. Rosnące zróżnicowanie stawek ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych oraz wprowadzenie od 1 stycznia 2004 r. relatywnie wysokich stawek ryczałtu dla przychodów wolnych zawodów (20%) oraz przychodów z niektórych usług (17%) powoduje, że określenie konsekwencji wyboru formy opodatkowania dochodu u podatnika, który uzyskuje jednocześnie przychody opodatkowane różnymi stawkami, będzie trudniejsze. Zróżnicowanie stawek ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych, łącznie ze stawkami od przychodów z najmu i dzierżawy, obrazuje tabela 2.

Tabela 2

Stawki ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych w 2004 r.

Źródło przychodów	Rodzaj skali podatkowej	Stawka (w %)
Przychody osiągane w zakresie wolnych zawodów	proporcjonalna	20
Przychody z tytułu świadczenia określonych usług niematerialnych	proporcjonalna	1
Przychody z działalności usługowej	proporcjonalna	8,5
Przychody osób fizycznych nieprowadzących pozarolniczej działalności gospodarczej osiągane z tytułu umowy najmu i umów pokrewnych	progresywna szczeblowa	8,5 - 20
Przychody z działalności wytwórczej	proporcjonalna	5,5
Przychody z działalności usługowej w zakresie handlu	proporcjonalna	3
Przychód niezaewidencjonowany	proporcjonalna	15 - 75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy z 28 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, art. 12.

3. Wybór formy opodatkowania dochodu a możliwości korzystania z ulg podatkowych

Dotąd przeprowadzone rozważania nie uwzględniały faktu, że podatnicy podatku dochodowego od osób fizycznych mają prawo do korzystania z różnego ro-

dzaju ulg podatkowych. Zakres tych ulg zależy od tego, jaką podatnik wybierze formę opodatkowania dochodów. Formy opodatkowania zryczałtowanego oraz podatek liniowy są traktowane jako formy z założenia ulgowe. Nie jest to stwierdzenie prawdziwe w każdym przypadku, niemniej jednak zakres ulg podatkowych, do których podatnicy zryczałtowanych i uproszczonych form opodatkowania mają prawo, jest zwykle węższy niż w przypadku podatników korzystających z opodatkowania na zasadach ogólnych.

W literaturze ulga podatkowa nie jest jednolicie definiowana. Przyczynia się do tego samo ustawodawstwo podatkowe, w którym ulgi podatkowe określa się czasami terminami bliskoznacznymi (odliczenia, obniżenia). W doktrynie prawa podatkowego ulgę podatkową definiuje się zwykle poprzez wyróżnienie form, jakie ona przybiera[9]. Oprócz powszechnie uznawanych form ulg podatkowych, takich jak odliczenia od podstawy opodatkowania albo od podatku, niekiedy jako ulgę podatkową traktuje się również zniżki stawek, zwolnienia, wyłączenia i umorzenia, co należy uznać za pogląd z wielu powodów kontrowersyjny. W każdym jednak przypadku wspólną cechą wszystkich form ulgi podatkowej jest to, że zmniejszają one wysokość należnego podatku.

W dalszej części przyjęto, że ulgi podatkowe polegają na obniżeniu podatku na skutek odliczenia określonych kwot od podstawy opodatkowania albo od podatku. Ponadto odliczenia te muszą mieć cechę dobrowolności, co pozwoli wyeliminować z zakresu ulg podatkowych odliczenia składek ubezpieczeniowych i składek na powszechne ubezpieczenie zdrowotne. Ulgi podatkowe będą więc rozumiane w wąskim znaczeniu, co pozwoli łatwiej zanalizować ich potencjalny wpływ na ciężar podatkowy ponoszony przez podatnika, który dokonał wyboru określonej formy opodatkowania[10]. Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego opracowania i znaczny stopień skomplikowania tematyki wygasających ulg podatkowych, pominięto ulgi wynikające z praw nabytych przez podatników przed 1 stycznia 2004 r.

Uproszczone zestawienie ulg podatkowych, do których mają prawo podatnicy podatku dochodowego od osób fizycznych w zależności od formy opodatkowania dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej, zawiera tabela 3.

---

[9] W. Morawski, *Pojęcie ulgi podatkowej w Ordynacji podatkowej*, w: *Regulacje prawno-podatkowe i rozwiązania finansowe Pro publico bono. Księga jubileuszowa profesora Jana Głuchowskiego*, TNOiK „Dom Organizatora", Toruń 2002, s. 175.

[10] Przez ulgi podatkowe w szerokim znaczeniu, wynikającym z Ordynacji podatkowej, rozumie się przewidziane w przepisach prawa podatkowego zwolnienia, odliczenia, obniżki albo zmniejszenia, których zastosowanie powoduje obniżenie podstawy opodatkowania lub wysokości podatku. Zob. w tej kwestii R. Mastalski, J. Zubrzycki, *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Oficyna Wydawnicza „Unimex", Wrocław 1998, s. 20.

Tabela 3

Ulgi podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych w zależności od formy opodatkowania dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej w 2004 r.

Forma opodatkowania dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej	Odliczenia od podstawy opodatkowania	Odliczenia od podatku
Opodatkowanie na zasadach ogólnych	• wydatki na cele rehabilitacyjne • darowizny na określone cele • wydatki na spłatę odsetek od kredytów mieszkaniowych	• wpłaty na rzecz organizacji pożytku publicznego • wydatki na remont i modernizację budynku mieszkalnego oraz lokalu mieszkalnego
Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych	• wydatki na cele rehabilitacyjne • darowizny na określone cele • wydatki na spłatę odsetek od kredytów mieszkaniowych	• wpłaty na rzecz organizacji pożytku publicznego • wydatki na remont i modernizację budynku mieszkalnego oraz lokalu mieszkalnego
Karta podatkowa	brak	brak
Podatek liniowy	brak	brak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy z 28 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne oraz ustawy z 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw.

Podatnicy uzyskujący w 2004 r. dochody z działalności gospodarczej opodatkowane na zasadach ogólnych mają prawo do takich samych odliczeń od podstawy opodatkowania (dochodu), jak podatnicy korzystający z opodatkowania w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych[11]. Jak łatwo zauważyć, żadna z przedstawionych ulg nie ma bezpośredniego związku z pozarolniczą działalnością gospodarczą. Skala możliwych korzyści podatkowych z tytułu skorzystania z tych ulg, w postaci obniżenia płaconego podatku, jest bardzo niska. Ulgi obowiązujące w przeszłości (np. inwestycyjna, mieszkaniowa) były zdecydowanie bardziej atrakcyjne dla podatników.

Przy karcie podatkowej nie przysługują ulgi podatkowe, polegające na odliczaniu określonych kwot od dochodu, ponieważ w ramach tej formy opodatkowania nie oblicza się ani dochodu, ani przychodu podatnika. Można jednak dopatrzyć się w tej formie „ulg" związanych z podstawą obliczenia podatku. Przy-

[11] Ustawa z 28 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, art. 11 ust. 1.

BIBLIOTEKA AE Poznań

kładowo, jeśli wysokość podatku zależy wprost od liczby pracowników podatnika i jeśli zatrudnienie niektórych kategorii pracowników (np. bezrobotnych) nie będzie powodowało podwyższenia podatku, to można potraktować takie rozwiązanie jako specyficzną ulgę podatkową. Nie jest to jednak ulga w przyjętym wcześniej znaczeniu, dlatego tego rodzaju preferencje podatkowe nie będą dalej rozpatrywane. Warto jednak odnotować, że jest ich stosunkowo dużo, co wynika m.in. ze znacznego zróżnicowania zasad ustalania podatku w formie karty podatkowej.

Podatnicy, którzy wybrali opodatkowanie swoich dochodów według stawki 19%, nie mają prawa do korzystania z ulg podatkowych w omawianym tu znaczeniu, zarówno w zakresie odliczeń od dochodu, jak i od podatku. Ponadto dodatkowo ustawodawca pozbawił ich prawa do części ulg podatkowych, wynikających z praw nabytych[12].

Od 1 stycznia 2004 r. katalog ulg podatkowych odliczanych od podatku jest bardzo skromny. W zasadzie jedyną ulgą, która polega na odliczaniu określonych kwot od podatku, są odliczenia wpłat na rzecz organizacji pożytku publicznego. Odliczenie od podatku nie może przekroczyć 1% należnego podatku, obliczonego przed dokonaniem tegoż odliczenia. Konstrukcja tej ulgi jest kuriozalna z technicznego i prawnego punktu widzenia, ponieważ wpłaty te *de facto* są darowiznami, z którymi powiązana jest odrębna ulga, polegająca na odliczaniu darowizn od dochodu bądź przychodu podatnika. Prawo do tej ulgi mają podatnicy opodatkowani na zasadach ogólnych oraz podatnicy ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych.

Sporny charakter ma ulga remontowo-modernizacyjna, która formalnie nie występuje od 1 stycznia 2004 r. w tekście ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (art. 27a uchylono) oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym. Możliwość korzystania z tej ulgi aż do końca 2005 r. regulują odrębne przepisy[13]. W konsekwencji można, jak sądzę, uznać powszechność tej ulgi, jednak w ograniczonym zakresie czasowym.

Podatnicy, którzy wybrali opodatkowanie w formie karty podatkowej oraz podatku liniowego, nie mają prawa do żadnych ulg, polegających na odliczeniu określonych kwot od podatku.

Oddziaływanie ulg podatkowych na opłacalność poszczególnych form opodatkowania może być różne, co ilustruje przykład 2. W przykładzie uwzględniono ulgi podatkowe w wąskim znaczeniu – jako możliwe odliczenia od podstawy opodatkowania albo od podatku.

---

[12] Wynika to jednak z ustawy z 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw, art. 20.

[13] Ustawa z 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw, art. 12.

Przykład 2

Wpływ ulg podatkowych na wybór formy opodatkowania

ZAŁOŻENIA

Przychód: 100 000 zł
Rentowność: 30%
Wydatek mieszkaniowy: 25 000 zł
Rodzaj działalności: handel
Stawka ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych: 3%

A

Podatek na zasadach ogólnych w 2004 r. bez ulgi	→	**Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych w 2004 r. bez ulgi**
100 000 × 30% = 30 000 (dochód) 30 000 × 19% – 530,08 = **5170 zł (podatek)**		100 000 × 3% = **3000 zł (podatek)**

B

Podatek na zasadach ogólnych w 2004 r. z ulgą (odliczenie od podstawy)	←	**Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych w 2004 r. z ulgą (odliczenie od podstawy)**
30 000 (dochód) zł – 25 000 zł = = 5000 zł **5000 × 19% – 530,08 = 419,92 zł (podatek)**		100 000 zł (przychód) – 25 000 zł = 75 000 zł **75 000 zł × 3% = 2250 zł (podatek)**

C

Podatek na zasadach ogólnych w 2004 r. z ulgą (odliczenie od podatku)	→	**Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych w 2004 r. z ulgą (odliczenie od podatku)**
30 000 × 19% – 530,08 = **5170 (podatek)** **5170 (podatek) – 19% × 25 000 = 420 zł** **do odliczenia w przyszłości 0 zł**		100 000 × 3% = **3000 (podatek)** **3000 (podatek) – 19% × 25 000 = – 1750 zł** **do odliczenia w przyszłości 1750 zł**

Źródło: Opracowanie własne.

Przy przyjętych założeniach, jeśli podatnik nie korzysta z ulg (punkt A), to zapłaci mniejszy podatek, gdy będzie opodatkowany ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych. Natomiast gdy odliczy on ulgi od podstawy opodatkowania, wówczas korzystną dla niego formą jest opodatkowanie na zasadach ogólnych (punkt B). Efekt odliczenia ulg od podstawy opodatkowania na zasadach ogólnych jest tym większy, im wyższe są dochody podatnika. Korzyść z odliczeń jest tu bowiem równa przeciętnej stopie podatkowej, która jest wysoka, gdy dochody podatnika mieszczą się w drugim i trzecim przedziale skali podatkowej. Odliczenie określonych kwot (w przykładzie 2 jest to 19% wydatków mieszkaniowych) od podatku powoduje, że korzystniejszą formą opodatkowania jest ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Wynika to stąd, że podatek płacony w formie ryczałtu, przy odpowiednio niskich stawkach, jest najczęściej mniejszy niż na zasadach ogólnych. Ulgi odliczane od podatku tylko pozornie nie mają wpływu na wybór najbardziej korzystnej formy opodatkowania. Z przykładowego wyliczenia dokonanego w punkcie C wynika, że przy przyjętych założeniach podatnik opodatkowany na zasadach ogólnych zapłaci podatek dochodowy i nie pozostanie mu do odliczenia od podatku w przyszłości żadna kwota, natomiast podatnik opodatkowany ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych nie zapłaci podatku i pozostanie mu do odliczenia od podatku w przyszłości stosunkowo wysoka kwota.

Różny sposób oddziaływania ulg podatkowych na ciężar podatkowy w zależności od formy opodatkowania można oceniać dwojako. Z jednej strony sposób ten wynika z odmienności konstrukcji samych form opodatkowania. Zastosowanie dwóch różnych form opodatkowania, przy danym poziomie dochodów i przychodów, powoduje mniejszy bądź większy ciężar podatkowy. Ulga podatkowa, nieuwzględniająca tego efektu, inaczej wpływa na sytuację podatnika, który ponosi większy ciężar, a inaczej na sytuację podatnika ponoszącego mniejszy ciężar. Korzyści z zastosowania ulgi o takiej samej konstrukcji przez podatników opodatkowanych w dwóch różnych formach opodatkowania nie będą równe. Nie jest to, jak sądzę, rozwiązanie właściwe. Z drugiej strony, aby korzyści odnoszone przez podatników dzięki takim samym ulgom podatkowym były podobne, należy konstrukcję ulgi dostosować do specyfiki poszczególnych form opodatkowania. Próby takie były już w przeszłości podejmowane, jednak bez powodzenia[14]. Takie rozwiązania komplikują podatek, dlatego ograniczanie zakresu ulg podatkowych u podatników wybierających formy zryczałtowane i podatek liniowy, można ocenić pozytywnie pod warunkiem, że likwidacji ulg to-

[14] W przypadku ulg inwestycyjnych, odliczanych przez podatników ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych, odliczenia dokonywano od podatku w wysokości 30% poniesionych wydatków inwestycyjnych. Podatnicy opodatkowani na zasadach ogólnych odliczali poniesione wydatki inwestycyjne w pełnej wysokości od dochodu.

warzyszy obniżenie stawek podatkowych. W praktyce, pomimo zniesienia wielu rodzajów ulg w 2003 r., wysokość podstawowych stawek ryczałtów podatkowych pozostała w 2004 r. na dotychczasowym poziomie[15].

Likwidacja większości ulg podatkowych dla podatników, którzy zamierzają dokonać wyboru formy opodatkowania dochodów, ma jeden pozytywny aspekt – konsekwencje wyboru tej formy, z punktu widzenia możliwości korzystania z ulg podatkowych, są w obecnym stanie prawnym niewielkie. Ułatwia to dokonanie korzystnego wyboru formy opodatkowania dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej.

Zakończenie

Racjonalnie działający podatnik-przedsiębiorca powinien zdawać sobie sprawę ze skutków swojej decyzji. Tendencje występujące w polskim prawie, a zwłaszcza prawie podatkowym, ubezpieczeniowym i gospodarczym, sprawiają, że dokonywanie wyboru formy opodatkowania dochodów – przy uwzględnieniu wszystkich istotnych konsekwencji tej decyzji – jest coraz trudniejsze. Rośnie bowiem liczba aktów prawnych i stopień ich komplikacji. Wejście Polski do Unii Europejskiej z pewnością nie zagwarantuje odwrócenia tych tendencji. Wręcz przeciwnie należy zakładać, że złożoność przepisów regulujących podatkowe i finansowe aspekty działalności przedsiębiorców będzie wzrastać. Zmieniający się stan prawny wymaga zatem od podatnika nieustannej aktualizacji jego wiedzy i ewentualnej weryfikacji wcześniej podjętych decyzji gospodarczych, w tym dotyczących wyboru określonej formy opodatkowania dochodów.

Wprowadzenie nowej formy opodatkowania, jaką jest podatek liniowy, spowodowało, że wybór najkorzystniejszej dla przedsiębiorcy formy opodatkowania – z pewnego punktu widzenia – stał się łatwiejszy niż w przeszłości i bardziej atrakcyjny. Podatek liniowy gwarantuje bowiem możliwość uwzględniania przez podatnika kosztów oraz proporcjonalne obciążenie dochodów. W konsekwencji podatek liniowy lepiej uwzględnia zdolność płatniczą podatnika niż formy zryczałtowane. Ponadto podatek liniowy nie wiąże się z żadnego typu limitami, które występują w przypadku karty podatkowej i ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych. Dzięki temu w sytuacji osiągania przez podatnika odpowiednio wysokich dochodów podatek liniowy będzie dla niektórych przedsię-

[15] Wyższe stawki ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych (17, 20%), obowiązujące od 1 stycznia 2004 r., dotyczą jedynie niektórych rodzajów przychodów (np. przychodów wolnych zawodów, przychodów z niektórych usług niematerialnych). W latach poprzednich przychody z tych źródeł były wyłączone z opodatkowania ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych.

biorców najbardziej korzystną formą opodatkowania. Opłacalność korzystania z form zryczałtowanych w takiej sytuacji (wysokie dochody oznaczają również wysokie przychody) teoretycznie jest wyższa, jednak w praktyce w dużym stopniu ograniczona przez samą konstrukcję ryczałtów (limity). Pomimo tych zastrzeżeń należy zauważyć, że dla pewnej grupy podatników, osiągających przychody (dochody) w pewnym przedziale, konsekwencją racjonalnego wyboru zryczałtowanej formy opodatkowania dochodu będzie minimalizacja płaconego podatku.

Z tego względu wszystkie obecnie występujące formy opodatkowania dochodów osób fizycznych z działalności gospodarczej można uznać za korzystne dla określonych grup podatników. Problem tkwi zatem w tym, aby podatnik mógł i potrafił dokonać wyboru odpowiedniej dla siebie formy opodatkowania, natomiast ustawodawca – trafnie określić zakres prawa do wyboru poszczególnych form oraz elementy ich konstrukcji, zwłaszcza takie, jak stawki podatkowe.

Literatura i źródła

Małe i średnie przedsiębiorstwa w systemach podatkowych wybranych krajów europejskich, red. S. Pyciński, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2001.

Mastalski R., Zubrzycki J., *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Oficyna Wydawnicza „Unimex", Wrocław 1998.

Morawski W., *Pojęcie ulgi podatkowej w Ordynacji podatkowej*, w: *Regulacje prawno-podatkowe i rozwiązania finansowe Pro publico bono. Księga jubileuszowa profesora Jana Głuchowskiego*, TNOiK „Dom Organizatora", Toruń 2002.

Oręziak L., *Finanse Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

*

Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, tekst jedn. DzU 2000, nr 14, poz. 176 z późn. zm.

Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa, DzU nr 137, poz. 926 z późn. zm.

Ustawa z 28 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, DzU nr 144, poz. 930 z późn. zm.

Ustawa z 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw, DzU nr 202, poz. 1956.

Ustawa z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, DzU nr 54, poz. 535 z późn. zm.

Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie gospodarczej, DzU nr 137, poz. 1807.

CONSEQUENCES RESULTING FROM THE SELECTION OF A FORM OF INCOME TAX PAID BY NATURAL PERSONS ON NON-AGRICULTURAL ECONOMIC ACTIVITY

Summary

An entrepreneur who is a natural person is potentially able to select one of the four forms of income tax on economic activity. This may be taxation in the form of tax form, lump-sum on registered revenues, linear tax and income tax paid according to general principles. The aim of the article is to present the most significant consequence resulting from the selection of a given form of taxation made by an entrepreneur – the amount of income tax on natural persons.

The burden of income tax can be minimised thanks to the right selection of the form of taxation. This selection depends on many factors. Most important of them include: the amount of a tax payer's revenues, profitability of his/her activity (the share of income in total revenues) and tax relief.

The selection of the form of taxation on income from economic activity is limited from the viewpoint of legal regulations. Recently however, there has been observed a tendency to widen the range of some forms of taxation, which increases the opportunities to minimise the tax burden.

Tłum. *Ewa Kotkowska*